

راهکارهای موثر فرزندپروری در خانواده

الهام دواشی^۱

چکیده

فرزندپروری یکی از مهم‌ترین و پیچیده‌ترین وظایف والدین است که تأثیرات عمیقی بر رشد و توسعه شخصیت کودکان دارد. در دنیای امروز، با تغییرات اجتماعی و فرهنگی، چالش‌های جدیدی در فرزندپروری به وجود آمده است که نیازمند توجه و بررسی دقیق است. با این حال بسیاری از خانواده‌ها با همان تمرکزی که برای یک کار استفاده می‌کنند به مسئله فرزند پروری نگاه نمی‌کنند. یاری از والدین ممکن است هنگام رقابت کودکان بر اساس واکنش‌های ناگهانی خود عمل کنند یا فقط از همان روش‌های فرزند پروری استفاده کنند که در گذشته والدین آنها استفاده کرده بودند. در این شرایط معمولاً والدین چندان به اثربخشی این روش‌ها توجهی ندارند و به عنوان تنها راهی که آموخته‌اند از آن استفاده می‌کنند. این پژوهش با هدف ارائه راهکارهای عملی و قابل اجرا در فرزندپروری، به والدین کمک می‌کند تا با شناخت بهتر نیازها و رفتارهای کودکان، به بهبود روابط خانوادگی و ارتقاء کیفیت تربیتی خود بپردازند. این راهکارها می‌توانند به عنوان نقشه‌راهی برای والدین به منظور ایجاد محیطی سالم و حمایتی برای رشد و شکوفایی فرزندان‌شان عمل کنند. پژوهش حاضر به شیوه توصیفی، تحلیلی و با استناد از منابع کتابخانه‌ای تألیف شده است.

کلید واژه: راهکار، فرزندپروری، خانواده.

¹ طلبه سطح دو، حوزه علمیه

مقدمه

فرزندپروری به عنوان یکی از مهم‌ترین و چالش‌برانگیزترین وظایف زندگی والدین، نقشی کلیدی در شکل‌گیری شخصیت و آینده فرزندان دارد. این فرآیند نه تنها به تربیت و آموزش کودکان مربوط می‌شود، بلکه شامل ایجاد یک محیط امن و حمایتی برای رشد عاطفی، اجتماعی و فکری آنان نیز می‌باشد. در دنیای معاصر، با توجه به تغییرات سریع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، والدین با چالش‌های جدیدی در زمینه فرزندپروری مواجه هستند که نیازمند تجدید نظر و به‌روزرسانی رویکردهای تربیتی است. تغییرات در سبک زندگی، افزایش فشارهای اجتماعی، و ظهور فناوری‌های نوین، همگی بر نحوه فرزندپروری تأثیر می‌گذارند. والدین امروزی باید با چالش‌هایی چون زمان محدود، دسترسی به اطلاعات متعدد و گاه متناقض، و تنش‌های ناشی از زندگی مدرن روبرو شوند. این عوامل می‌توانند به احساس سردرگمی و ناامیدی در والدین منجر شوند و در نتیجه، تأثیرات منفی بر روی تربیت فرزندان داشته باشند. برای مواجهه با این چالش‌ها، نیاز به توسعه و بهبود روش‌های فرزندپروری احساس می‌شود. والدین باید با آگاهی از نیازهای روانشناختی و عاطفی فرزندان خود، مهارت‌های لازم را برای ایجاد ارتباط مؤثر و مثبت با آنها کسب کنند. این پژوهش به بررسی راهکارهای عملی و مؤثر در فرزندپروری می‌پردازد که می‌تواند به والدین کمک کند تا با بهبود کیفیت تربیت، روابط خانوادگی خود را تقویت کرده و به رشد سالم و متعادل فرزندان‌شان کمک کنند. مقالات و کتاب‌هایی در این زمینه و در ارتباط با موضوع پژوهش به‌صورت پراکنده نوشته شده است و هرکدام از این پژوهش‌ها به یک بحث در ارتباط با این موضوع پرداخته‌اند از جمله در مقاله: بررسی شیوه‌های فرزندپروری در مقطع کودکی و نوجوانی از دیدگاه اسلام، مولف: ایوب صلواتی، 1402 در این مقاله به بررسی شیوه‌های فرزندپروری در مقطع کودکی و نوجوانی از دیدگاه اسلام پرداخته است. در مقاله: معناداری اثر بخشی آموزش والدین کودکان نافرمان بر روش‌های فرزندپروری مادران و مشکلات رفتاری کودکان، مولف: حمیده حاجی سید رضی و دیگران، 1391 در این مقاله به بررسی اثر بخشی آموزش والدین کودکان نافرمان بر روش‌های فرزندپروری مادران و مشکلات رفتاری کودکان پرداخته شده است. هدف از مقاله حاضر، راهکارهای بهبود فرزندپروری است. در این مقاله حاضر سعی بر آن شده است تا ضمن پرداختن به مفاهیم کلیدی پژوهش، به راهکارهای بهبود فرزندپروری در این جهت پرداخته شده است.

1- مفهوم شناسی

پیش از پرداختن به بحث‌های اصلی لازم است کلمات کلیدی و تأثیرگذار را که در این پژوهش مطرح است مورد بررسی لغوی و اصطلاحی قرار داده شود تا با روشن شدن مفاهیم آن‌ها، تبیین هرچه بیشتر بحث ممکن شود.

۱-۱- خانواده

خانواده در لغت به معنای اهل خانه، اهل بیت و مجموعه افراد دارای پیوند سببی یا نسبی که در زیر یک سقف زندگی می‌کنند؛ و هم چنین؛ مجموعه خویشاوندان و خاندان تیره است. واژه «خانواده» که معادل کلمه «family» در انگلیسی است، در لغت به معنای خاندان، اهل خانه، دودمان، تیره، زن و فرزند، فامیل و... است. و نیز مجموع افرادی که در یک خانه زندگی می‌کنند و واحدی است که شامل پدر و مادر و فرزندان است. خانواده، معمولاً کارکردهای گوناگون شخصی، اقتصادی، تربیتی و جز این‌ها را بر عهده دارد. در زبان عربی به جای کلمه خانواده، لفظ عشیره به کاررفته است. عشیره از ریشه عشر به معنای مخالطه، مداخله و معاشره است؛ و همچنین معادل عدد ده بیان شده است. راغب می‌گوید: عشیره یعنی خاندان مرد که به وسیله او آن خانواده تکثیر پیدا می‌کند یعنی به منزله عدد کامل که همان عدد ده است آنها نیز به طور کامل اهل و خانواده او می‌شوند، خدای تعالی می‌فرماید: «وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ» «و نیز به معنای فامیل نزدیک، شوهر، زن و ایل آمده است.»

خانواده از نظر اصطلاحی نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می‌گیرد و با تولیدمثل، توسعه می‌یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم ترین عامل تکامل جامعه انسانی و از این رو اسلام، که برنامه ی تکامل انسان برای تاسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است. یکی از این رهنمودها، شناخت پدر و مادر از اصول اساسی تربیت است تا بتوانند فرزندان‌شان را به کمال تربیت اجتماعی برسانند.

۱-۲- تربیت

تربیت از ریشه «رَبَوَ» به معنای زیادت و نمو^۱ و اصلاح^۲، پروردن و به کمال رساندن^۳ بوده و در زبان فارسی به مفهوم آموزش اصول ادب و اخلاق^۴ به کار می‌رود؛ این واژه همچنین در اصطلاح، به معنای پرورش آگاهانه و هدفمند ابعاد جسمی، غریزی، عقلانی، عاطفی و روحی انسان است و بر این اساس ابعاد گوناگون جسمی، روانی، اجتماعی، عاطفی، اخلاقی، جنسی و... را دربر می‌گیرد.^۵

2- جایگاه فرزندپروری

زیباترین سرمشق زندگی برای مربیان در جهت تربیت درست، وجود مبارک حضرت علی (علیه‌السلام) است. حضرت در نامه‌ای مفصل روش تربیت و اندیشه دقیق خویش را در مسأله تربیت فرزند خود حضرت امام حسن (علیه‌السلام) بیان کرده و برنامه خود را در جهت عواطف و احساسات دینی حضرت امام حسن (علیه‌السلام) شروع کرده است. در این زمینه می‌فرماید: «وَأَنْ أُتَدِّنَكَ بِتَعْلِيمِ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَتَأْوِيلِهِ وَشَرَائِعِ الْإِسْلَامِ وَأَحْكَامِهِ وَحَلَالِهِ وَحَرَامِهِ»^۶ «در آغاز تربیت را با آموزش قرآن کریم و معنای دقیق آیات است و قوانین اسلام و احکام آن و مسائل حلال و حرام را به تو می‌آموزم.»

بنابراین لازم است که والدین و مربیان قرآن کریم را به عنوان طرح زندگی و استوارترین قانون‌ها در فرهنگ اسلام وجود دارد و سودمندترین احکام که احکام الهی است و سودمندترین دانش که شناختن حلال و حرام الهی است به دختران و پسران آموزش داده شود و البته این امر با زور و خشونت و تندی نباید همراه باشد؛ بلکه باید در طی جلسات طولانی صورت گیرد که اگر این گونه انجام شود دیگر به عاطفه و احساس جوان ضربه نمی‌خورد و به روحش زخم وارد نمی‌شود و دیگر از دین خدا روی گردان نمی‌شود و به دست گرگانی که به ظاهر اهل محبت و دوستی هستند نمی‌افتد و در نهایت انسانیت و آدمیتش به دست این گرگان آسیب نخواهد دید و دیگر تبدیل به گرگی که لباس انسانیت دیگران را بدرد تبدیل نمی‌شو؛ زیرا این تعلیم درست و مناسب موجب خوش‌زبانی و نرمی و اخلاق پسندیده در

^۱ ابن فارس، مقاییس اللغة، ج 2، ص 483.

^۲ جوهری، الصحاح، ج 1، ص 1.

^۳ مصطفوی، التحقيق، ج 4، ص 20.

^۴ دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ج 2، ص 660.

^۵ فقیهی، تربیت جنسی مبانی و اصول و روشها از منظر قرآن و حدیث، ص ۹۹.

^۶ نهج‌البلاغه، نامه 31، ص 394.

وی می‌شود و با گوشت و خون او آمیخته می‌شود و از او یک انسان با ادب و باوقار و با تربیت و منبعی سرشار از کمالات و ارزش‌ها می‌سازد

حضرت صادق (علیه‌السلام) در این باره می‌فرماید: «مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَهُوَ شَابُّ مُؤْمِنٌ اخْتَلَطَ الْقُرْآنُ بِلَحْمِهِ وَ دَمِهِ»^۱؛ «کسی که قرآن کریم را می‌خواند و در حالی که جوان باشد قرآن با گوشت و خونس آمیخته می‌شود و سراسر وجودش را با آثار مطلوب بنیان می‌کند.»

امام صادق (علیه‌السلام) در این زمینه می‌فرماید: «وَيَتَعَلَّمُ الْكِتَابَ سَبْعَ سِنِينَ وَ يَتَعَلَّمُ الْحَلَالَ وَالْحَرَامَ سَبْعَ سِنِينَ»^۲؛ «نوجوان باید در طی گذراندن هفت سال از عمر خویش به قرآن کریم مبادرت ورزد و در هفت سال به حلال و حرام خداوند متعال بپردازد.» این حدیث اشاره به این دارد که در آموزش قرآن کریم و مسائل حلال و حرام به جوان نباید فشار آورده شود و برای ثمر نشانیدن آن در جلسات طولانی صورت گیرد نه اینکه با فشار باشد. همان طور که امام علی (علیه‌السلام) در امر تربیت فرزندش به سر منزل رسید و در نامه استوارش به فرزندش امام حسن (علیه‌السلام) می‌فرماید: «فَبَادِرْتُكَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَقْسُو قَلْبُكَ وَ يَشْتَغِلَ لُبُّكَ»^۳؛ «فرزندم در راه ادب آموختنت و تربیت یافتنت فرصت را غنیمت شمردم و تو را تربیت دادم و وظیفه‌ام را انجام دادم، قبل از آن که قلب و دلت در این دوران با هجوم خطرات، سخت گردد و عقلت با حمله فرهنگ‌های فاسد مشغول شود.»

بنابراین امام به والدین و مربیان در این نامه تذکر داده است که اگر نسبت به امر تربیت فرزندانشان کوتاهی کنند و عقل آن‌ها را با معارف و قرآن کریم و فرهنگ اهل بیت (علیهم‌السلام) سیراب نکنند، فرزندانشان دچار سنگدلی و در نهایت در دام شیطان و فرهنگ‌های شیطانی و مشغول شدن به امر باطل می‌شوند

3- راهکارهای علمی فرزندپروری

^۱ کلینی، الکافی: ج ۲، ص 603.

^۲ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج 17، ص 331.

^۳ نهج‌البلاغه، نامه 31، ص 391.

3- به کارگیری تشویق

در فرزندپروری فرزند تشویق مؤثر است. تشویق بجا و مناسب در فرزندان ایجاد انگیزه می‌کند و آنان را برای انجام کارهای بزرگ تر آماده می‌سازد. چه بسا فرزندان از ارزش و اعتبار صفات مثبت خودآگاهی نداشته، در نتیجه به شخصیت حقیقی و توانمندی‌های مثبت خویش پی نبرده، خود را در مقایسه با دیگران ناچیز به شمار آورند. از این رو والدین و مربیان باید ویژگی‌های مثبت فرزندان را کشف و برجسته سازند؛ موردستایش و تشویق قرار دهند.

در کتاب منتخب آثار امیرالمؤمنین علیه السلام چنین روایت شده است: «روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله نشسته بود و علی علیه السلام نزد او بود. در این هنگام، حسین علیه السلام که شش سال بیشتر نداشت. وارد شد. رسول خدا صلی الله علیه و اله و سلم او را در آغوش گرفت و لب‌ها و میان چشمانش را بوسید. علی علیه السلام پرسید: آیا فرزندم حسین علیه السلام را دوست داری؟ فرمود: چگونه او را دوست نداشته باشم درحالی که او عضوی از اعضای من است.¹

این حدیث نشان می‌دهد حضرت علی (علیه السلام) شیرین کاری کودکش را با بوسیدن و در آغوش گرفتن وی پاسخ داد و تشویق کرد و این کار راهکاری برای بهبود فرزند پروری در خانواده را نشان می‌دهد.»

4- نگهداری و مراقبت از فرزندان

نگهداری و مراقبت از فرزندان در فرزندپروری شامل کردن محیط امن و پرورشی، تعیین مرزها و انتظارات روشن، تمرین انضباط مثبت، تقویت روابط سالم، و در نهایت، توجه به نیازهای روانی و جسمی فرزندان است. فرزند در سنین اولیه تولد که از قدرت جسمی و فکری لازم برای زندگی برخوردار نیست و به هیچ وجه توانایی تأمین نیازهای شخصی و نگهداری از خود را در برابر بلایا و آفات ندارد، به حمایت و مراقبت دقیق مادر نیازمند است و مادران باید نهایت تلاش خود را در حراست از فرزند خویش به کار گیرند. همچنان که مادر موسی علیه السلام، آن گاه که از راه الهام آسمانی دریافت که باید فرزندش را در نیل قرار دهد، صندوقی چوبین تهیه کرد و برای آسایش موسی، درون آن را پنبه قرار داد و برای آن

¹ حلیه الابرا، ج 2، ص 123.

که آب به داخل صندوق نفوذ نکند، بندهای آن را با قیر پر کرد^۱ و پس از آنکه موسی را به آب انداخت، برای آنکه در مراقبت از فرزند هیچ کوتاهی نکرده باشد، خواهر موسی را به دنبال او فرستاد تا از دور شرایط او را زیر نظر داشته و در موقع لازم به کمک او بشتابد: «وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ^۲ و به خواهر او گفت: از پی او برو. و آن دختر بدون آنکه متوجه شوند، موسی را زیر نظر داشت. بنابراین، نگرش قرآن کریم به فرزند پروری روحی و معنوی انسان، نگرشی اصلی و نفسی و توجه آن به تربیت و پرورش جسمانی، مقدمه برای رشد و شکوفایی روحانی انسان است. پس به طور طبیعی، توجه قرآن کریم در تربیت زنان برای پرورش فرزند با روش الگویی نیز بیشتر به این بخش از تربیت معطوف است. قرآن، تلاش والدین برای پرورش معنوی کودک را شکر نعمت الهی دانسته و از آنان خواسته است تا در حفظ و تربیت فرزند خود به دست آویزو پناهگاهی جز خدا متمسک نشوند و او را تنها بر پایه دستورهای الهی پرورش دهند. به همین دلیل، عمل پدر و مادری که پیش از تولد فرزند، برای صحت و سلامت او دعا می‌کنند و متعهد به سپاس‌گزاری از خدا در برابر لطف او می‌شوند، ولی پس از استجابت دعایشان به تعهد خود پشت پا زده و در حفظ و تربیت فرزند به هر دست آویزی متوسل می‌شوند، مورد نکوهش قرآن واقع شده است.^۳

نتیجه گیری

در این مقاله به آنچه گفته شد نتیجه گرفته شد که فرزندپروری، یکی از مهم ترین ابعاد تربیتی الگویی در قرآن است. قرآن کریم با گشودن راه خیر و شر، امکان انتخاب را به انسان عطا کرده و با این روش او را به پیروی از راه هدایت فرا می‌خواند. نگرش قرآن کریم به فرزند پروری روحی و معنوی انسان، نگرشی

^۱ رازی، تفسیر ابوالفتح رازی، ج 7، ص 18.

^۲ قصص، 11.

^۳ اعراف، 189-190.

اصلی و نفسی و توجه آن به تربیت و پرورش جسمانی، مقدمه برای رشد و شکوفایی روحانی انسان است. پس به طور طبیعی، توجه قرآن کریم در تربیت والدین برای پرورش فرزند با روش الگویی نیز بیشتر به این بخش از تربیت معطوف است. قرآن، تلاش والدین برای پرورش معنوی کودک را شکر نعمت الهی دانسته و از آنان خواسته است تا در حفظ و تربیت فرزند خود به دست آویزو پناهگاهی جز خدا متمسک نشوند و او را تنها بر پایه دستورهای الهی پرورش دهند. به همین دلیل، عمل پدر و مادری که پیش از تولد فرزند، برای صحت و سلامت او دعا می‌کنند و متعهد به سپاس‌گزاری از خدا در برابر لطف او می‌شوند، ولی پس از استجابت دعایشان به تعهد خود پشت پا زده و در حفظ و تربیت فرزند به هر دست آویزی متوسل می‌شوند، مورد نکوهش قرآن واقع شده است.

فهرست منابع

*قرآن کریم، ترجمه: دشتی.

*نهج البلاغه

1- ابن منظور، محمد بن مکرم، «لسان العرب»، بیروت: دار احیاء التراث العربی، 1408 ق.

- 2- آمدی، عبدالواحد، «غررالحکم و درر الکلم»، قم: امام عصر، چاپ هفتم، 1389 ش.
- 3- ابن فارس، ابوالحسن احمد، «مقایس اللغه»، تهران: پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ اول، 1387 ش.
- 4- بستانی، «فرهنگ ابجدی»، ترجمه: فوادفرام بستانی، نشر: اسلامی، چاپ: دوم، 1376.
- 5- جوهری، اسماعیل بن حمار، «الصحاح»، تهران: امیری، چاپ اول، 1369 ش.
- 6- حرعاملی، محمد بن حسن، «وسائل الشیعه»، مترجم: عبدالرحیم ربانی، قم: موسسه آل البيت، 1409 ق.
- 7- دهخدا، علی اکبر، «لغت نامه دهخدا»، تهران: روزنه، چاپ دوم، 1377 ش.
- 8- راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن مفضل، «مفردات الفاظ القرآن»، تهران: سبحان، 1386 ش.
- 9- سالاری فر، محمدرضا، «خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی»، نشر: سمت، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ: پانزدهم، 1385.
- 10- ساربان، حمیده، «در ارتباط نگرش های تربیتی والدین با ابعاد سلامت روانی»، اجتماعی نوجوانان دختر، نشریه: روان شناسی مدرسه، شماره: 3، 1392.
- 11- شعبانی، زهرا و دیگران، «بررسی رابطه شیوه های فرزندپروری والدین با افسردگی»، نشریه: خانواده و پژوهش، شماره: 36، 1396.
- 12- عمید، حسن، «فرهنگ فارسی عمید»، تهران: جاویدان، چاپ هشتم، 1354 ش.
- 13- قائمی، علی، «سازندگی و تربیت دختران»، تهران: انجمن اولیا و مربیان، چاپ سوم، ۱۳۷۶ ش.
- 14-، «نقش مادر در تربیت فرزند»، تهران: امیری، چاپ سیزدهم، 1387 ش.
- 15- قرشی، «قاموس قرآن»، ج 5، نشر: دارالکتب الاسلامیه، چاپ: سیزدهم، 1378.
- 16- مجلسی، محمدباقر، «بحارالانوار»، تهران: اسلامیه، چاپ چهارم، 1386 ش.

17- محمدی ری شهری، محمد، «گزیده حکمت نامه پیامبر (ص)»، تهران: دارالحدیث، چاپ سوم، 1394 ش.

18- مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، «دانشتنی‌های جوانان»، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، چاپ اول، 1388 ش.

19- مصطفوی، حسن، «التحقیق»، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، چاپ اول، 1360 ش.

20- نوری، محدث، «مستدرک الوسائل»، بیروت، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ج 15، 1409 ق.

کتاب عربی

1- طبرسی، فضل بن حسن، «مجمع البیان»، ج 6، نشر: بیان جوان، قم، 1390.

2- متقی هندی، حسام الدین، «کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال»، ج 16، بیروت، ناشر: موسسه الرساله، ج 6، 1409 ق.